

SZTUKA PREPAROWANIA OKAZÓW PRZYRODNICZYCH I ROLA EKSPONATÓW W EDUKACYJNYM ASPEKcie PRZYGOTOWYWANIA WYSTAW NA PRZYKŁADZIE MUZEUM PRZYRODNICZEGO W KAZIMIERZU DOLNYM

Joanna Szkuat

Abstrakt

Chcąc przybliżyć wiedzę na temat dawnych i współczesnych technik preparatorskich Muzeum Przyrodnicze w Kazimierzu Dolnym wspólnie z Naturkundemuseum Erfurt zorganizowało w 2007 r. wystawę czasową pt. „Kunst preparatorstwa”. Wybrane przykłady elementów ww. ekspozycji oraz pozostałych prezentowanych w Muzeum Przyrodniczym w Kazimierzu Dolnym pokazują jak przygotować wystawy pod kątem edukacyjnym.

Ekspozyty będące głównym nośnikiem informacji na wystawach przyrodniczych świadczą o ich merytorycznej i estetycznej jakości. Oglądając różne ekspozycje, na pierwszy rzut oka widać czy przedstawione okazy i dioramy wykonali fachowcy, czy też materiał roślinny i zwierzęcy został zakupiony i tylko gorzej lub lepiej zestawiony ze sobą lub w przypadku zwierząt, że zostały one po prostu „wypchane”. Dzięki profesjonalnie wykonanym preparatom, a także wprowadzeniu na wystawy elementów edukacyjnych wyjaśniających często abstrakcyjne pojęcia lub trudne do zrozumienia zjawiska, wystawy stają się „lżejsze” w odbiorze, budzą większą ciekawość i dzięki temu na większości zwiedzających pozostawiają pozytywne wrażenie.

Słowa kluczowe: techniki preparatorskie, okaz przyrodniczy, wystawa, jakość, edukacja

ART OF PREPARATION OF NATURAL EXHIBITS AND THEIR ROLE IN EDUCATIONAL ASPECT OF ORGANIZING EXHIBITIONS BASED ON THE EXAMPLE OF NATURAL SCIENCE MUSEUM IN KAZIMIERZ DOLNY

Abstract

In order to present some knowledge on the old and modern preparatory techniques Natural Science Museum in Kazimierz Dolny together with Naturkundemuseum Erfurt organized in 2007 the temporary exhibition entitled “Craftsmanship of Preparation”. Chosen examples of exhibits of a/m event and of the rest exhibited

in Natural Science Museum in Kazimierz Dolny show how to prepare the exhibition serving the educational aim.

Exhibits, being the main carrier of information on the natural science exhibitions, prove their substantial and aesthetic quality. Visiting various events, it can be seen from the first glance if the presented specimen or dioramas were made by professionals or the plant and animal exhibits were just bought and arranged better or worse together or in case of animals if they were just "stuffed".

Thanks to professional made exhibits and introducing educational elements explaining often difficult to understand or abstract issues or phenomenon, exhibitions become "lighter" in reception, rise more interest and, thus, leave most visitors with positive feeling afterwards.

Key words: preparatory techniques, natural specimen, exhibition, quality, education

Muzeum Przyrodnicze w Kazimierzu Dolnym powstało w 1982 r., a jego główną siedzibę stanowi spichlerz zbożowy z końca XVI w., mieszczący 6 sal ekspozycyjnych. Głównym celem działalności muzeum jest kształtowanie przyrodniczej świadomości społeczeństwa poprzez ukazywanie bogactwa i piękna natury oraz wyjaśnianie rządzących nią praw i zachodzących w jej obrębie przemian. Organizowane licznie różnorodnie, stałe i czasowe ekspozycje, a także imprezy i towarzyszące im wydawnictwa oraz zajęcia oświatowe dostarczają wiedzy i pobudzają do refleksji. Stanowią atrakcję turystyczną dając możliwość miłego i pożytecznego spędzenia czasu (Kowalczyk 2004).

Chcąc zwrócić uwagę na znaczenie kolekcji przyrodniczych jako ważnego elementu kulturowego dziedzictwa oraz przybliżyć wiedzę na temat dawnych i współczesnych technik preparatorskich Muzeum Przyrodnicze w Kazimierzu Dolnym wspólnie z Naturkundemuseum Erfurt zorganizowało w 2007 r. wystawę czasową pt. „Kunst preparatorstwa”. Wybrane przykłady elementów ww. ekspozycji oraz pozostałych prezentowanych w Muzeum Przyrodniczym w Kazimierzu Dolnym pokazują jak przygotować wystawy pod kątem edukacyjnym.

Ekspozycje, jak i wszystkie przedmioty ekspozycyjne będąc głównym nośnikiem informacji na wystawach przyrodniczych świadczą o ich merytorycznej i estetycznej jakości. Oglądając różne ekspozycje na pierwszy rzut oka widać czy przedstawione okazy i dioramy wykonali fachowcy czy też materiał roślinny i zwierzęcy został zakupiony i tylko gorzej lub lepiej zestawiony ze sobą lub w przypadku zwierząt, że zostały one po prostu „wypchane”. Dzięki profesjonalnie wykonanym preparatom, a także wprowadzeniu na wystawy elementów edukacyjnych wyjaśniających często abstrakcyjne pojęcia lub trudne do zrozumienia zjawiska wystawy stają się lżejsze w odbiorze, budzą większą ciekawość i dzięki temu na większości zwiedzających pozostawiają pozytywne wrażenie.

Czynników, które zdecydowały o stworzeniu wystawy poświęconej preparowaniu okazów przyrodniczych było kilka, m.in.:

- duże trudności ze znalezieniem dobrego preparatora, a co się z tym wiąże z samą preparacją okazów przyrodniczych,

- brak jakiegokolwiek kształcenia w tej dziedzinie,
- niewystarczająca ilość informacji na temat współczesnych technik preparatorskich,
- brak preparatorów i pracowni preparatorskich w muzeach przyrodniczych oraz innych placówkach mających do czynienia z kolekcjami przyrodniczymi.

Wszystkie ww. czynniki znajdują bezpośrednie odbicie w jakości wielu wystaw przyrodniczych prezentowanych w polskich muzeach, ośrodkach dydaktyczno-muzealnych parków narodowych i krajobrazowych czy izbach przyrodniczo-leśnych.

Trzeba podkreślić, że w dziedzinie preparowania okazów przyrodniczych Naturkundemuseum Erfurt, będące współorganizatorem wystawy „Kunst preparatorstwa” odstaje swoją klasą od większości tego typu placówek w Polsce. Posiada ono własne, nowoczesne pracownie preparatorskie, a także zatrudnionych na stałe dwóch wykształconych kierunkowo preparatorów. Efekt takiej organizacji pracy jest doskonale widoczny na wystawach, na których zwierzęta są doskonale wypreparowane, w pozycjach uwzględniających zazwyczaj konkretną koncepcję danej ekspozycji oraz cechy charakterystyczne gatunku, ze świetnie widocznymi szczegółami budowy anatomicznej. Uzupełnieniem ekspozycji są oczywiście rośliny i inne elementy.

Fot. 1. Naturkundemuseum Erfurt – fragment dioramy na wystawie stałej
Photo 1. Naturkundemuseum Erfurt – part of diorama on the exhibition

Wystawa „Kunst preparatorstwa” była przykładem wystawy pokazującej temat obiektywnie mało interesujący dla większości zwiedzających, a już sam tytuł budził emocje, niekoniecznie pozytywne. Mimo to, dzięki profesjonalnie przygoto-

wanym preparatom, a także wprowadzeniu na wystawę elementów pomocniczych, wyjaśniających często abstrakcyjne pojęcia, wystawa była „lekką” w odbiorze i na większości zwiedzających robiła pozytywne wrażenie. Na ekspozycji zostały zaprezentowane poszczególne współcześnie stosowane metody preparowania oraz w niektórych przypadkach dla porównania również stare, m.in. historyczne przedwojenne preparaty. Dzięki takiemu porównaniu można było sobie uświadomić, że jeżeli nienajlepiej przygotowane okazy stoją tylko w „swoim towarzystwie” zła jakość ich wykonania nie razi. Natomiast gdy zestawimy je z profesjonalnie wykonanymi eksponatami, różnica jest zauważalna nawet dla laika. Niestety często do takich wypchanych zwierząt jesteśmy przyzwyczajeni i ich widok traktujemy jako coś zupełnie naturalnego.

Tymczasem tak jak wiele innych dziedzin, również metody preparowania – technologie i materiały – zmieniły się od czasów przedwojennych. W nowoczesnym preparatorstwie torf został zastąpiony przez tworzywa sztuczne, a różnorodne masy plastyczne udoskonaliły technikę preparatorską. Już od połowy XIX w. zwierzęta nie są „wypchane”, lecz preparowane zgodnie z ich naturalnym wyglądem. Analogicznie jak w przypadku ptaków, ich wyprawioną skórę naciąga się na sztuczny model (Riedel G - R. 2007).

Jako klasyczny przykład pragnę wskazać współczesną dermoplastykę ssaków, gdzie po sporządzeniu dokładnych wymiarów i rysunków oraz ustaleniu, w jakiej pozycji dane zwierzę będzie przedstawione, sporządza się jego model plastyczny. W ciągu ostatnich lat pianki i poliestry prawie całkowicie wyparły gips i wełnę drzewną. Następnie w bezkształtnym modelu ze sztucznego tworzywa ostrym narzędziem „rzeźbi się” kształty mięśni oraz inne szczegóły budowy anatomicznej, które są już na tym etapie doskonale widoczne.

Fot 2. Początkowy etap sporządzania modelu łosia
Photo 2. Initial stage of preparing the moose specimen

W kolejnej fazie pracy odpowiednio wykonany sztuczny model głowy zostaje zamontowany na ciele. Po nałożeniu i zszyciu wygarbowanej skóry zostają do wykonania jeszcze takie prace jak wymodelowanie fałdów i pomalowanie pyska, by nadać zwierzęciu jak najbardziej naturalny wygląd.

Fot. 3. Model z widocznymi szczegółami budowy anatomicznej
Photo 3. Model with visible details of anatomic structure

Fot. 4. Pierwsza próba zamocowania poroża
Photo 4. First attempt to fix the horns

Fot. 5. Gotowy łoś prezentowany na ekspozycji
Photo 5. Ready model of moose exhibited at the event

Innym nowatorskim sposobem preparowania, który również był prezentowany na wystawie „Kunst preparatorstwa” jest sporządzanie modeli grzybów. Myślę, że w kontekście urządzania tzw. izb przyrodniczo-leśnych ten aspekt może mieć szczególne znaczenie. Grzyby ze względu na ogromną ilość wody, jaką w sobie zawierają są materia dostarczającą szczególnie dużo trudności przy preparowaniu. Przy okazji organizacji wystawy mieliśmy okazję gościć znakomitego preparatora z Bremy, Klause Wechslera, który specjalizuje się w sporządzaniu modeli grzybów. Metoda, którą opracował polega na tym, że po zebraniu grzyba, oznaczeniu gatunku i opisaniu jego barwy sporządza się najpierw model silikonowo-kauczukowy. Następnie na jego podstawie robi się odlew przy użyciu żywicy epoksydowej. Bardzo ważne jest odpowiednio pomalowanie grzyba. By dobrze oddać kolory poszczególnych modeli nakłada się na nie od 10 do 30 warstw farby. Na koniec grzyby pokrywa się lakierem ochronnym. Gotowe modele ustawia się na prostych podstawkach, by można je było indywidualnie umieszczać na wystawach w ich naturalnych biotopach (Riedel G - R. 2007).

Trzeba powiedzieć, że dobrze wypreparowane okazy zawsze robią wrażenie na zwiedzających, dlatego warto je w jakiś sposób wyeksponować, nawet gdy nie jest to zwierzę bardzo rzadkie lub niezwykle. Jako przykładem posłużę się łośem, który stał w naszym Muzeum naprzeciwko głównego wejścia, w taki sposób, że każdy zwiedzający wchodząc do budynku od razu napotykał jego wzrok i dzięki temu powstawało mocne wrażenie, które na dłużej zapadało w jego świadomości.

Jako antyprzykład pragnę podać ptaka o nazwie ostrzygojad, który jest niezwykle rzadki w Polsce, a w okresie godowym z jaskrawoczerwonymi nogami i dziobem wygląda przepięknie. Ostrzygojad ma w naszym Muzeum szczególną pozycję, ponieważ w okolicach Kazimierza Dolnego jest jedyne miejsce w Polsce (jeżeli chodzi o ląd), gdzie ten ptak ma stanowiska lęgowe. Okaz ostrzygojada stoi na wystawie

poświęconej Wiśle pośród wielu innych ptaków. Nie jest on przy tym najlepiej wy-preparowany, jaskrawoczerwone w naturze nogi i dziób są wyblakłe i właściwie bez koloru, więc nikt ze zwiedzających sam nie zwraca na niego najmniejszej uwagi.

Czasami, co gorsza, zdarzają się sytuacje, gdy okazy są tak źle przygotowane, że nawet ktoś, kto nie zna się na zwierzętach od razu zwraca na nie uwagę i te również robią na nim wrażenie, tyle że niekoniecznie pozytywne. Na jednej z wystaw w naszym muzeum znajdują się wy-preparowane ryby, które są tak mocno polakierowane, że nikt ze zwiedzających nie wierzy, że są naturalne i wszyscy zwiedzający biorą je za sztuczne modele. Podczas gdy na wystawie „Kunst preparatorstwa” prezentowane były faktycznie sztuczne modele ryb wykonane techniką duplikatów i te z kolei w dużo większym stopniu wyglądały na prawdziwe.

Kolejną ważną kwestią przy przygotowywaniu eksponatów jest, by w przypadku urządzania nowej wystawy najpierw powstał jej szczegółowy scenariusz, dzięki czemu można wy-preparować zwierzęta w odpowiednich pozycjach. Całość wygląda przez to o wiele bardziej naturalnie, niż gdy mamy już wy-preparowane okazy i umiejscawiamy je w jakimś „środowisku”. Jeżeli chodzi o pozycję danego zwierzęcia, to jest ona również charakterystyczna dla gatunku i bardzo istotna, a niestety często zwierzęta są preparowane w różnych dziwnych lub wręcz nienaturalnych pozach.

Aby przybliżyć zwiedzającym bogactwo świata natury istotne jest, by na ekspozycji przyrodniczej nie wszystko było ukryte za szkłem ale, by zwiedzający mogli niektóre rzeczy po prostu dotknąć. Oczywiście w przypadku eksponatów wpisanych do rejestru zabytków jest to praktycznie niemożliwe. Możemy stosować różne „zamienniki”, które przejmą tą funkcję. W naszym muzeum na wystawie „Tajemnice wymarłego świata” prezentowane są m.in. skamieniałości z okresu kredy, które są w większości umieszczone w szklanych gablotach. Aby wyjść na przeciw oczekiwaniom zwiedzających, na jednym z kubików wyłożone są luzem różne fragmenty skały wapiennej z podpisem: „Te skamieniałości możesz dotykać”. Innym przykładem jest zaprezentowana bryła lessu na wystawie „W krainie wąwozów”, dzięki czemu można samodzielnie sprawdzić jakimi cechami charakteryzuje się ta skała. W tym aspekcie ważna jest trwałość udostępnianych do dotykania przedmiotów. Na wystawie „Kunst preparatorstwa” chcąc ukazać wielką precyzję, z jaką powinny być preparowane owady, zostało przygotowane stanowisko do oglądania wy-preparowanych owadów pod binokulem.

Uzupełnieniem ekspozycji pt. „Kunst preparatorstwa” był odtwarzany na wystawie 30-minutowy film, który pokazywał jak powstały prezentowane eksponaty i modele. Ponieważ prawie wszystkie zostały przygotowane specjalnie na tę wystawę, na filmie zwiedzający mieli możliwość obejrzenia ile trudu zostało włożone w ich przygotowanie. Oczywiście film budził duże zainteresowanie wśród oglądających, ale mimo wielkiej popularności multimediiów w dzisiejszych czasach, doskonale wy-preparowane okazy robiły jeszcze większe wrażenie. Obserwacja ta skłania do wniosku, że multimedia nie zastąpią dobrze wy-preparowanych zwierząt czy roślin, które są niezwykle atrakcyjne, pod warunkiem jednak, że są profesjonalnie wykonane.

Fot. 6. Stanowisko do oglądania wypreparowanych owadów
Photo 6. Place to watch prepared insects

Ogólne informacje dotyczące pozostałych nowoczesnych metod preparowania okazów przyrodniczych, zarówno roślin, bezkręgowców, gadów i płazów, jak też ptaków i ssaków można znaleźć w publikacji pt. „Kunst preparatorstwa”, która została wydana przez Muzeum Przyrodnicze w Kazimierzu Dolnym i Naturkundemuseum Erfurt przy okazji organizacji wspomnianej wystawy.

Podsumowując pragnę podkreślić, że doświadczenie wyniesione z organizacji wielu wystaw wskazuje na wielką potrzebę zadbania o dobrą jakość eksponatów przyrodniczych, które znajdują się w polskich muzeach, ośrodkach dydaktyczno-muzealnych, izbach przyrodniczo-leśnych i innych tego typu placówkach. Nawet przy dzisiejszym poziomie techniki i dostępności multimediiów nic w pełni nie zastąpi dobrze wypreparowanych roślin i zwierząt, które wciąż stanowią podstawę każdej ekspozycji, a tym samym świadczą o jej jakości.

Literatura

- Kowalczyk W. 2004. *Przewodnik po wystawach*. Muzeum Przyrodnicze w Kazimierzu Dolnym, Kazimierz Dolny.
- Riedel G-R. 2007. *Kunst preparatorstwa*. Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym, Naturkundemuseum Erfurt.

Joanna Szkuat
Muzeum Przyrodnicze w Kazimierzu Dolnym
przyrodnicze@kazimierz-muzeum.pl